

En Rejse gennem Overgangsegnene fra Dansk til Tysk.

Af J. B. Høyer.

Slesvig eller Sønderjylland kalder man den hele Landsdel mellem Kongeaaen og Ejderen. Ser man imidlertid paa Befolkningens Sprog og Afstamning, maa man dele det i 3 Dele: Syd-, Mellem- og Nordslesvig. Sydslesvig er Egnene Syd for Slien og Dannevirke ned til Ejderen. Denne Landstrækning henlaa endnu i den tidlige Middelalder ubebygget, opfyldt af Skove mod Øst, Heder i Midten og Marsksumpe mod Vest. Fra det 13de Aarhundrede blev den imidlertid efterhaanden bebygget af indvandrede Tyskere. Sydslesvig har saaledes (maaske med Undtagelse af enkelte spredte Nybygder) aldrig været beboet af nogen dansk Befolkning. Halvøen Svansø maa dog undtages. Herom vidner baade de danske Stednavne og en Udtalelse af Caspar Danckwerth i det 17de Aarhundrede („Indbyggerne paa Svansø benytter sig baade af det danske og saksiske Sprog“), men Svansø er forholdsvis tidlig bleven overvældet baade

af tysk Sprog og tysk Befolkning.¹⁾ Det er Slien og Dannevirke, der lige til det 19de Aarhundredes Begyndelse har været det danske Folkelegemes virkelige Sydgrænse. Naar der derfor sondres mellem Nord- og Mellemslesvig, grunder dette sig ikke paa et etnografisk, men kunstigt Forhold. Mellemslesvig (hertil hører Egnene fra Tønder-Flensborg til Slien og Dannevirke) har nemlig trods sin dansktalende Befolkning haft tysk Kirkesprog lige fra Reformationens Indførelse og tysk Skolesprog fra det Øjeblik, Almueskolen fik nogen nævneværdig Betydning, Tidsrummet 1851—64 dog delvis fraregnet. Grundene hertil skal jeg ikke gaa nærmere ind paa, men dette Forhold har bevirket, at Befolkningen her er bleven fremmed for sin danske Afstamning, og at Plattysken i Løbet af det 19de Aarhundrede er trængt erobrende frem. Nu er det kun Befolkningen i det nordvestlige Mellemslesvig (Kærherred), der er overvejende dansktalende, om end tysksindet. Nordslesvig derimod (altsaa Egnene fra Kongeaaen til Flensborg-Tønder) har Tiderne igennem beholdt sit overvejende danske Kirkesprog og indtil 1888 overvejende dansk Skolesprog. Derfor er Befolkningen her gennemgaaende dansksindet og er sig sin danske Afstamning bevidst.

Jeg vil indbyde Læseren til at følge med paa en Rejse, jeg i Juli Maaned 1903 foretog fra Nordslesvig ind i Mellemslesvig i sydlig og østlig Retning, hvor Folkesproget endnu er helt eller delvis dansk. Ved

¹⁾ Friserne i Marskegnene Syd for Vidaaen og paa Vesterhavsøerne lader jeg her ude af Betragtning.

Træk fra det virkelige Liv vil jeg søge at vise Brydningerne og Overgangene med Hensyn til Sindelaget og Sproget, efterhaanden som man bevæger sig fra Nord til Syd.

En Eftermiddag i den omtalte Maaned stiger jeg af ved Bylderup-Bov Station ved Jærnbanelinjen mellem Tinglev og Tønder; jeg staar nu paa den saakaldte mellemslesvigske Slette; det er flade, sandmuldede Marker, selv den mindste Forhøjning er en Sjældenhed. Det er den Egn med dens Befolkning, Pastor Kock, Præst i Burkal før 1864, har skildret i „Slesvigske Provindsialefterretninger“, 1ste Bind, 1860. Paa en Vejviser ved Stationen staar der: „Nach dem Brunnen“; jeg spørger et ældre Postbud, hvad dette skal betyde; han maaler mig med et indigneret Øjekast og spørger, om jeg ikke ved, at „Brunnen“ betyder Brønd (naturligvis talte han godt Sønderjydsk). Jeg gaar ind i Kroen og drikker et Glas Øl. Krokonen og en halv-voksen Datter er ene hjemme. Førstnævnte gør et venligt og forekommende Indtryk, med Hensyn til Dansk eller Tysk stiller hun sig fuldstændig upartisk. „Jow, der er manne Tyskere her“, det udtaler hun som en Kendsgerning, dog med en Betoning, der lader formode, at hun selv i sit inderste regner sig for dansk. Jeg begiver mig paa Vej mod Syd over efter Burkal Kirke, det smukke hvidkalkede Taarn knejser over den grønne Slette. Et Stykke Sydvest for Kirken ligger selve Burkal By, en Samling af hyggelige Bøndergaarde med mange Træer. I den sydlige Del af Slogsherred, hvor jeg nu befinder mig, findes megen Blakethed, og dette gælder ikke mindst om Burkal Sogn.

Det er særlig de større Gaardejere, der er tysksindede, men ved Siden af Tyskheden og Ligegyldigheden findes der ogsaa et dansk Parti, der ikke er bange for at tilkendegive sin Mening ved Rigsdagsvalgene. Jeg er naaet hen til Kirkegaarden og spadserer der ind. Den er vel vedligeholdt, og der findes mange pæne Ligsten, det overvejende Antal Indskrifter er danske, men der findes ogsaa en Del tyske. Jeg træffer Graveren, han staar ved en aaben Grav, der er nemlig Begravelse, og Følget, der er ovre fra Rends, er endnu inde i Kirken. Jeg forlader Kirkegaarden; Øst herfor ved Vejen findes en lille Trægruppe omgiven af et Jorddige, og i den nordlige Side af dette er oprejst en stor Kampesten; paa dens udvendige Flade findes følgende Indskrift: „Danmarks sjete Frederik kom denne Vej, da han vendte tilbage til Louisenlund fra sine vestlige Strandbredder, som havde lidt ved Oversvømmelsen den 3. 4. Februar 1825.“ Nedenunder findes et Vers, men det var saa mosbegroet, at jeg ikke kunde læse det. Medens jeg i knælende Stilling søgte at tyde Indskriften paa denne Sten, stod der i min Nærhed to Mænd, den ene, saa vidt jeg kunde dømme, en Vejmand, den anden, en yngre og livlig Mand, Kroværten fra „Saksburg“, der laa et Par Skridt Øst for Stedet her. Alle tre var vi enige om, at Indskriften burde renses, saa den blev mere læselig. „Aa! de er et liggylle Sogn“, udbrod Kromanden, „for e Sogn hær jo reest en“ („reest en“ = rejst den, neml. Stenen). Han havde selv tidt tænkt paa at foretage den omtalte Rensning af Indskriften, ellers blev det ikke til noget. Vi skal senere komme tilbage til denne Kromand. Jeg

vilde nu til Rends, der ligger 1—2 Fjerdingsvej Sydøst for Burkal. Følget kørte fra Kirken; jeg bad om at komme op at køre med en af de bagerste Vogne. Nej, Vejen var daarlig, og Hestene havde nok at trække paa, man henlede derimod min Opmærksomhed paa en Sti ved Siden af Vejen, her var det virkelig ogsaa udmærket at spadserere. Paa Vejen fra Burkal til Rends kommer man over Vidaaen og et Par af dens Forgreninger. Rends ligger temmelig samlet, Bøndergaardene her er endnu byggede i den hyggelige Firkant, som det er Tilfældet over hele Danmark. Da jeg vilde skaffe mig Oplysninger angaaende et mig vedrørende privat Forhold, var jeg inde nogle Steder i denne den sydligste By i Burkal Sogn. Man mærker, at man her tillige er ved det danske Sindelags sydlige Grænse. „Flensborg Avis“ og „Tondernsche Zeitung“ er de Aviser, der særlig læses. Angaaende Dansk og Tysk udtaler man sig noget forbeholdent, som noget man halvvejs staar udenfor; det maa dog ikke glemmes, at der ogsaa fra Rends er en Del danske Stemmer, men man er her paa Overgangen til det Standpunkt, hvor man beholder det danske Sindelag for sig selv, Ængsteligheden er større end længere Nord paa, Lunkenheden iøjnefaldende. Jeg besøgte en iøvrigt brav Familie, den vestjydske Gæstfrihed var udpræget, men den nationale Farve kunde jeg ikke rigtig blive klog paa; af danske Aviser saa jeg ingen, af danske Bøger kun en Salmebog og lignende. Vi kom til at tale om Skolesproget; det lod til, det var godt, som det var, Konen betegnede det som „Politik“, hvor man ønskede dansk Religionsundervisning. Betegnende for Mandens poli-

tiske Interesse var det, at han ikke vidste Navnet paa Kredsens Rigsdagsmand. Tyske Stedsbenævnelser maa ogsaa være særegne for denne Bredegrad; jeg spurgte en voksen Søn om Navnene paa de Aaløb, jeg havde overskredet: „Grünau, Altau og Wittau“ lød Svaret. Jeg prøvede mig frem, om ogsaa Forældrene brugte disse Betegnelser, jo ganske rigtigt. Bortset herfra gør Rends dog et temmelig dansk Indtryk; det vilde vist falde ynkeligt ud, om Befolkningen her vilde prøve paa at tale Tysk, og Born, man træffer, kan man underholde sig med saa godt og fortroligt, selv om man bruger det danske Skriftsprog. Under Ligegyldighedens Klædning er Hjertebunden dansk hos mange.

Hen mod Aften gik jeg tilbage til Burkal, hvor jeg tænkte paa at overnatte. Jeg gik ind i den venlige med store Træer omgivne Præstegaard, Præsten maatte kunne give mig Oplysninger om ældre Folk i Byen, med hvilke det kunde have Interesse at tale. I Pastoren traf jeg en klog og dannet Mand, fin og formfuldendt i hele sin Optræden, han var gammel der paa Egnen og talte det danske Skriftsprog som en af Kongerigetets Præster. Han oplyste mig om, at den første Søndag i hver Maaned samt de 2den Helligdage var der tysk Gudstjeneste der i Kirken, til sammen 16 tyske Gudstjenester, de øvrige var danske. „Krigerforeningen“ havde vel gjort et Forsøg paa at faa hver anden Søndag tysk, men det var blevet forpurret. Jeg indvendte, at det var der jo heller ingen Grund til i et rent dansktaalende Sogn. „Nej, det kunde ikke gaa“, lød Svaret. Hvor upartisk, ja næsten forekommende var ikke en saadan Udtalelse, og dog laa der noget i det kloge Blik, der

tydelig viste, hvad Side han hørte til, men hvorfor skulde ogsaa en stor og mægtig Stat nedlade sig til at gøre overilede Skridt, Udviklingen skulde nok gaa sin rolige Gang, en sindig og billig Fremgangsmaade havde Tiden for sig. Paa disse Tanker maa Manden uden Tvivl have bygget, hans tyske Sindelag var klippefast, men han var for gammel og klog til at gaa frem som en Fusentast. Han fulgte med mig hen til en Gaardmand i Nabolaget, her skiltes vi udenfor Døren; et fint, forstaaende Smil gled over hans Ansigt, som vilde han sige: „Ja, der træffer du en af dine.“ I Gaardmanden traf jeg en Mand med ægte dansk Sindelag, han var ældre og havde faaet sin Skolegang i den danske Tid, men hvor betegnende, han vilde først forvise sig om mit eget danske Sindelag, før han rigtig turde udtale sig, thi, som han sagde, man kunde ikke udtale sig uforbeholdent til alle og enhver, der kunde komme Ubehageligheder ud deraf, men paa den anden Side mærkede jeg ogsaa hos ham det lyse Haab, der lever hos saa mange danske Sønderjyder. Han indrommede, at de danske Stemmer der i Sognet var i Mindretal, der var jo saa mange, der syntes, det ikke kunde nytte noget, nu var der allerede gaaet saa lang en Tid, og dog var der ikke Udsigt til nogen Forandring.

Jeg maatte tænke paa Logi for Natten og styrede min Gang mod „Saksburg“, her traf jeg atter min Ven Kromanden, som jeg om Eftermiddagen havde truffet ved den omtalte Sten; baade han og Konen var flinke og forekommende, „Flensborg Avis“ laa ogsaa paa Bordet, saa Tyskheden kunde ikke være stor, men de Kromænd, man ved aldrig, hvor man har dem. „Ja,

mi Far var osse en Dansker“ (nemlig fra Kongeriget), oplyste han mig om, altsaa „Dansker“ ligesom jeg, den fremmede Gæst, at han i Grunden ogsaa selv var en Dansker, har han sikkert ikke tænkt over, den politiske Grænse har for ham været det samme som den folkelige Grænse, at der kunde være Forskel paa en politisk Grænse og en Folkegrænse, havde han vist aldrig gjort sig klar. Jeg spurgte ham om, hvordan det kunde være, at alle Skilte og Forretningsindskrifter her paa Egnen var tyske (altsaa: „Bäckerei“, „Gastwirtschaft“ o. s. v.), idet jeg samtidig tænkte paa det tyske „Saksburg“, der stod over hans egen Kroport, skønt det i Folkemaalet dog altid hedder „Sawsborre“ og skal komme af, at der oprindelig boede en Skrædder her. Jo, saaledes skulde det være, det var en Kredsbeftaling (en „Kreds“, svarende til det danske „Amt“), mente han. Vi kom igen til at tale om Mindestenen for Frederik den 6tes Tilbagerejse fra Vester-egnen og om, at den mosgroede Indskrift burde renses. Gennem gamle Folks Fortælling vidste Kromanden, hvorledes man den Gang var redet Kongen i Møde, hvorledes han der ude paa Vejen havde talt til den samlede Mængde, og hvorledes Forridere der fra Byen havde ledsaget ham videre frem. Det var det danske landsfaderlige Regimentes Tid, men siden de Dage er meget Vand løbet i Soen. Det var saa beklageligt, man var ved at omordne Kroen, der var Haandværkere, og jeg kunde umuligt blive der om Natten. Jeg maatte derfor gaa helt tilbage til Bylderup-Bov Stationskro, og saaledes endte jeg den Dag, hvor jeg havde begyndt.

Næste Dag var det min Hensigt at spadserere over til Ladelund. Med det samme vilde jeg fra Slogsherred være ovre i Kærherred o: have overskredet Kirkesprogets Grænse og befinde mig i det nordlige Mellemslesvig. Det var en Spadseretur paa 2—3 Timer i syd-sydvestlig Retning fra Bylderup-Bov Station, og jeg maatte ad den samme Vej, jeg havde gaaet Dagen i Forvejen. Var jeg bleven i Rends i Stedet for at gaa tilbage mod Nord, havde det unægtelig kortet Vejen ca. en Time, men jeg havde Tiden for mig. Det var ikke Gaarsdagens ensformige Gåraavejr, den friske Nordvestvind fejede nogle lette Skyer hen under Himlen, og paa Formiddagen sejrede Solskinnet fuldstændigt. Over mod Burkal fulgtes jeg med en Skoledreng fra ældste Klasse. Han passiarede frisk op. Degnen var en rimelig Mand, fortalte han, han tog det ikke saa nøje, om der taltes Dansk paa Legepladsen, han lod ogsaa Eleverne i den ældste Klasse læse op af den danske Evangelietekst en Time om Ugen, naturligvis af Hensyn til den danske Prædiken. Degnen kunde heller ikke lide, naar Underlærerne var for strænge. Jeg gik atter over de flade, sandmuldede Marker hen mod Rends. Jeg overskred Vidaaen. Hen over Engen lød Leernes Klang, ude mod Vest hvilede den lette Havtaage. I Rends spurgte jeg et Par Gange om Vej, beredvilligt og venligt gav man mig Besked. Snart laa Rends et Stykke bag mig, et Par Udflyttergaarde var Byens sydligste Forposter. Naturen mellem Rends og Ladelund er ganske ejendommelig, milevid er Udsigten, særlig mod Nord og Nordvest; der ovre laa Kirker, Gaarde og Haver i den let disede, flimrende

Luft, men her er fuldstændig ubeboet, Vejen snor sig gennem side Mosedrag og lyngklædte Strækninger oversaaede med Kæmpehoje. En Solskinsdag om Sommeren findes der rige Farvetoner i en saadan Egn. Paa min højre Haand laa en lille nydelig Mosesø, dens himmelblaa Vand var omgivet af grønt Græs og den mørke Hede. Det er altsaa den gamle Herredsgrænse mellem Slogs og Kær Herreder, i Sandhed er det en Herredsgrænse, den er saa udpræget, at den næsten kunde være en Landegrænse og som før bemærket: her er i hvert Tilfælde Grænsen mellem Kirkesprogene. Jeg dannede mig allehaande Gisninger om Befolkningen derovre mod Syd, dansksindet vilde den næppe være, men dog i hvert Tilfælde til en Begyndelse dansktalende. Der laa en større firkantet Gaard noget fremme mod Syd; dens Skiffertag skinnede i de tyske Nationalfarver, sort, hvidt og rødt, som vilde den sige: „Først her begynder det at smage lidt af Tyskland“. Efterhaanden som man nærmer sig Ladelund, hæver Jordbunden sig op i et Bakkedrag, Ladelund Kirke ligger dog ikke paa Toppen, men lidt bag ved, som om den hellere vilde have Udsigten mod Syd end mod Nord, kommer man fra Burkal, kan man kun se det øverste af Taarnet. I Kær Herreds nordlige Del hæver der sig i det hele taget en Række Bakker med forholdsvis brat Affald mod Nord, medens de langsommere sænker sig mod Syd, og baade Ladelund og Medelby Kirker ligger temmelig højt. I Ladelund tog jeg mit Ophold i Landsbykroen. Værtinden kunde nok Dansk, men syntes at have noget Besvær ved at forstaa mit Skriftdansk, jeg mærkede dog snart,

at det lige saa meget var Viljen der manglede. Hendes Mand derimod (han var ikke til Stede), en Friser af Fødsel, kunde ikke Dansk, fortalte hun, han gad slet ikke høre det. Talte vi om de sproglige Forhold der i Byen, var Værtindens stadige Omkvæd dette: „De vær (ø: bliver) jo mer' aa mer' tysk“. Jeg vil indrømme, at jeg saa nogle Stakitværk malede sort, hvidt og rødt eller kun sort og hvidt og nogle Flagstænger med dito Farver, men ellers var Sproget i Ladelund lige saa dansk som ovre i Burkal Sogn. Da jeg om Eftermiddagen mødte nogle Smaadrenge paa Hjemvejen fra Skolen, talte de indbyrdes Dansk, og da jeg spurgte dem om Vej til Præstegaarden, baade forstod de mig og svarede paa Dansk. Den eneste Forskel, jeg i det hele syntes at mærke mellem Burkal Sogn og Stedet her, var den, at man ikke saa godt forstod det danske Skriftsprog, naar man brugte Ord og Vendinger udenfor det daglige Talesprog, en Følge af det udelukkende tyske Kirke- og Skolesprog. I Burkal Sogn skulde man vel anstrænge sig for at finde nogen, der ikke kan læse Dansk (skrive det er maaske en anden Sag), i Ladelund er dette derimod sikkert meget hyppigt, især blandt den yngre Slægt, men hvorledes kan dette være anderledes, naar man aldrig faar Lejlighed til at forbinde de danske Lyde og Begreber med de skrevne Tegn. Er først Sindleget ligegyldigt for dansk Aandsliv, er det let forstaaeligt, at man ikke beskæftiger sig med dansk Læsning ad privat Vej. Dette trænger dog til en Begrænsning, thi „Flensborg Avis“ læses af mange i

Ladelund, men, som det fremgaar af Sammenhængen, mest af de ældre.

Jeg fortalte, at jeg spurgte om Præstegaarden. Paa Forhaand vil jeg bemærke, at man nede i disse Egne altid maa være taknemlig, naar man søger Oplysninger paa det sproglige eller rent folkelige Omraade, og man saa træffer Mennesker, der uforbeholdent og efter deres Hjertes Overbevisning giver saadanne Oplysninger. En saadan Mand traf jeg i Præsten her. Han kom straks ud i Forstuen og bød mig ind paa sit Værelse. Han var en Mand i sin bedste Alder, der var noget aabent og frit, noget overlegent over hele hans Væsen, en vis Hang til, naar alt kom til alt, at tage det hele fra den humoristiske Side. Paa Forhaand maa jeg bemærke, at Pastoren ikke kunde tale Dansk, han kunde højest forstaa det, vi benyttede os derfor under vor Samtale af det tyske Sprog; her havde jeg altsaa et haandgribeligt Bevis for, at jeg havde overskredet Kirkesprogets Grænse. Jeg sprang straks midt ind i Sagen, det med det tyske Kirkesprog, og spurgte, om nu ogsaa alle særlig de gamle havde den fulde Forstaaelse deraf. Jo, de helt gamle, de der havde faaet deres Skolegang før 1848, forstod det aldeles udmærket; kunde der være Tale om en mindre fuldstændig Forstaaelse, maatte det være for deres Vedkommende, der havde faaet deres Skoleundervisning mellem 1848 og 64 „unter dem Zwangsregiment“ („under Tvangsregimentet“), thi „da mussten sie ja Dänisch lernen“ („da skulde de jo lære Dansk“), men overhovedet var der ikke Tale om Mangel paa Forstaaelse, Kirkebesøget

var altid temmelig godt, idet Kirkegængernes Antal svingede mellem 50 og 100. Det var sjældent det gik under det første Tal og oversteg det sidste; gik man ikke i Kirke, skyldtes det ganske andre Grunde, der kunde sammenfattes i dette ene: „unchristliche Gesinnung“ („ukristeligt Sindelag“). Han havde kun haft eet Tilfælde, hvor Sproget voldte Vanskeligheder, det var en gammel Kone, der skulde berettes; hun kunde ikke forstaa, hvad Præsten sagde til hende; han bad da hendes omkringstaaende Familie om at læse noget op for hende af en dansk Salmebog og et dansk Testamente, men de undskyldte sig med, at de ikke kunde læse Dansk. Han bad dem da om at læse noget for hende af de tilsvarende tyske Bøger, det gjorde de, og hun forstod det ogsaa. Vanskeligheden bundede altsaa ikke i absolut Ukendskab til det tyske Sprog, men i, at hun ikke var vant til at høre Præsten. En Mand der i Sognet havde været en ivrig Modstander af det udelukkende tyske Kirkesprog, og af Uvilje derimod havde han i lang Tid ikke besøgt Kirken. Paa Præstens gentagne Opfordringer havde han dog omsider bekvemmet sig til at høre en Prædiken og paa Spørgsmaalet, om han havde forstaaet den, maatte han indrømme et gnavent „ja“. For rigtig at forstaa det sidste Tilfælde, maa jeg bemærke, at det kun er nogle faa Aar siden, der endnu her i Kirken blev prædikeret Dansk den 1. Søndag i hver Maaned og de 2den Helligdage, der havde altsaa været det samme Antal danske Søndage, som der nu er tyske Søndage i Burkal, men Bevægelsen er rigtignok omvendt, medens de første formindskes, tiltager de sidste,

saa snart der gives den mindste Lejlighed dertil. Mod Afskaffelsen af disse danske Søndage indvendte jeg, om der ikke var mange, der bedre forstod en dansk end en tysk Prædiken. Nej, aldeles ikke, man forstod overhovedet ikke det danske Skriftsprog; hans Formand, ved hvis Fratrædelse fra Embedet Forandringen var sket, maatte for at blive forstaaet bruge hele Sætninger af det daglige Samtalesprog, „platt-dänisch“. Dette, indrømmede han, vilde man gerne høre, men det kunde jo ikke godt bruges som Kirkesprog. Allerede dette Forhold var altsaa en gyldig Grund til Afskaffelsen af den danske Prædiken, naar saa dertil kom, at Lydforholdene i Kirken var daarlige, og den nævnte Formand i Embedet talte temmelig hurtigt, behøvedes egentlig ingen videre Begrundelse. Det var uden Grund, naar der fra dansk Side var gjort saa meget ud af den Sag, særlig havde „Flensborg Avis“ søgt at puste det hele op til noget ganske overordentligt, som om der var begaaet en blodig Uret. Den ydre Anledning var simpelt hen den, at der, da Embedet blev ledigt, meldte sig for faa Kandidater, der var Dansk mægtige. Der fremstillede sig kun to, der kunde prædike paa Dansk; det tyske Parti havde da gjort gældende: kan vi ikke efter den sædvanlige Regel fremstille tre Kandidater, der kan Dansk, vil vi ikke være bundne til kun at vælge mellem de to. Denne Anskuelse havde Konsistoriet taget til Følge, og det var gaaet, som det gik. Jeg sagde det „tyske Parti“, som om der ogsaa eksisterede et dansk Parti. Dette trænger dog efter Pastorens Udtalelse til nærmere Begrundelse; ikke blot i Aviserne, ogsaa i

selve Ladelund havde der rigtignok staaet en Kamp om Spørgsmaalet, men det var egentlig ikke det nationale, der var Baggrunden, det hele havde tilspidset sig i det gamle Modsætningsforhold mellem de besiddende og besiddelsesløse, de fornemmere og ringere; de sidste, der ofte er tilbøjelige til at føle sig forurettede, havde holdt paa den danske Gudstjeneste, Gaardmændene havde for største Delen været derimod. Politisk set havde der vel endnu for nogle Aar siden været „eine kleine dänische Partei“ („et lille dansk Parti“) i Ladelund, men nu var det „ganz zusammengebrochen“ („faldet fuldstændig sammen“), de nærmere Omstændigheder herved var ganske pudsige: den egentlige Fører for dette „lille danske Parti“ var rejst til Amerika, her var han imidlertid meget utilfreds med Forholdene og vendte efter kort Tids Forløb tilbage, dog ikke for atter at rejse Fanen for sine betrængte Partifæller; en Dag gaar han ind i Landsbykroen og synger: „Deutschland, Deutschland über alles!“ Forundret spurgte man ham om Grunden, da man vidste, at han før havde været dansksindet. Jo, det skulde han sige: i det fjerne Land havde han faaet Øjnene op; før havde han kun kendt „das kleine Nest“ („den lille Rede“), hvori han havde levet, men nu saa han, at Tyskland var det bedste af alt, og at man ingen Steder havde det saa godt. Siden denne Førers Frafald var der gaaet Svind i det danske Parti, den danske Sag havde i det hele taget aldrig haft nogen Fremgang der paa Egnen. Før 1864 havde Pastor Mynster søgt at „omvende“ Befolkningen, men tidligere danske Præsters Fremstilling af slesvigske For-

hold kunde man ikke fæste Lid til, da de alle var fanatiske Politikere. Vi kom til at tale om Egnens Folkesprog i Almindelighed, og han indrømmede, at Dansk her var Omgangssproget, men tillige paastod han, at der var større Forskel mellem „Højdansk“ og „Platdansk“ end mellem Højtysk og Plattysk. Jyderne var i det hele taget „ein ganz anderer Stamm als die Inseldänen“ („en helt anden Stamme end Ødanskerne“); da Angelboerne var udvandrede, var Jyderne under Tryk af Ødanskerne trængt længere mod Syd og havde blandet sig med de tilbageblevne Angler. I Angel og Svansø traf man vel danske Bynavne, dette var dog ikke oprindeligt, men hidrørte fra Forvandskninger af den danske Regering. Det var altsaa den jydsk Dialekt, man talte i Ladelund, i hele sit Væsen og hele sin Bygning saa vidt forskellig fra det danske Skriftsprog. Af Ladelunds ca. 80 Familier var der næppe 5—6 Familier, hvor Forældrene talte Tysk til Børnene, og af disse Familier var de 3 indvandrede. I Nabobyen mod Øst (Bramsted) mente Pastoren, at der blev talt noget mere Tysk, de store Gaardejere lagde Vægt derpaa, her holdt Læreren ogsaa over, at Børnene talte Tysk paa Legepladsen (i Ladelund blev det altsaa ikke strængt gennemført). I den vestlig Naboby, der derfor ogsaa i Forhold til Kirkebyen hedder Vestre (eller Vestre Mark), var Forholdet det samme som i Ladelund. I det hele gjaldt det, at naar Forældrene talte Tysk til Børnene, var det Højtysk, kun Syd fra indvandrede Familier talte Plattysk, dog mente Pastoren, at det var Plattysken, der havde Fremtiden for sig og efter-

haanden vilde fortrænge den jyske Dialekt. Plattysken blev befordret ved det tiltagende Samkvem med Syden (nye Landeveje og plattyske logerende). Mændene havde mere Kendskab baade til Højtysk og Plattysk end Kvinderne, de kom mere omkring (om ikke paa anden Maade, saa ved Soldatertjenesten); dette Kendskab gjaldt særlig Plattysk for Handelsmændenes Vedkommende. ¹⁾

Pastoren fulgte med mig ud i Døren; jeg spurgte, om der fandtes Ligsten med danske Indskrifter paa Kirkegaarden. Ja, nogle enkelte, „men dette er dog ogsaa paavirket af Agitation, og der kommer ikke flere.“ Forekommende og venlig rakte han mig Haanden, og vi skiltes. Jeg gik op paa Kirkegaarden og kastede et Blik paa Ligstenene. „Geboren“ og „gestorben“

¹⁾ Her vil jeg tillade mig at indskyde en Bemærkning. P. Lauridsen paastaar i sin Afhandling „Sprogkamp og Sprogforhold“, at Fortyskningen i Mellemslesvig gennemløber 4 Trin: 1. Det plattyske Sprog bringes til Veje i Familien. 2. Den nye Slægt opdrages i dette Sprog, men vender efter endt Skoletid tilbage til Landsmaalet. 3. I næste Slægtled fortsættes Processen, og Sproget bliver virkelig blandet, idet de yngre fastholde Tysk, de ældre Dansk. 4. Dansk udelukkes. De ældre, der delvis have talt Dansk med deres Forældre, kunne endnu Sproget, men deres Børn have ingen Brug for det, og med det tredje eller, om man vil, fjerde Slægtled synker Dansk uigenkaldelig i Graven. Som Regel spænder Bevægelsen over henimod et Hundrede Aar. Skal dette anvendes paa Ladeland, vil det sige saa meget, at man her ikke er færdig med den første Proces i Udviklingen, hvis man overhovedet endnu kan tale om Processens Begyndelse, thi saa længe det kun er Handelsfolk og i det hele dem, der kommer lidt mere end almindelig i Berøring med Syden, der kan det plattyske Sprog, saa længe kan man ikke sige, at den fornødne Kendskab er bragt til Veje i Familien, saa det kan tales til Børnene.

mødte mig alle Vegne, dog, mellem denne Mængde af tyske Indskrifter fandt jeg ogsaa efter at have søgt lidt nogle danske, men ikke mange og ingen yngre end 1887; det var saa hjemligt at se disse enkelte, det var, som naar man i det fremmede træffer nogle gamle Venner; jeg maatte tænke paa Verset: „Mindet lader som ingenting er dog et lønligt Kildespring“, Mindet om lykkelige Tider for Danmark, Tider der maaske aldrig vender tilbage; jeg stod her ved Folkelivets Grænseskæl, hvor det lige som vaandede sig i sine sidste Krampetrækninger. Mit Øje faldt paa følgende Ord: „Fra Vestremark“, Klangen var saa ejendommelig dansk. „Vi skulle ved megen Bedrøvelse indgaa i Guds Rige“, stod der paa et Kors, en anden Indskrift lod: „Saa hviler da i Fred“.

Jeg gik tilbage til mit Logi, Værten havde imidlertid indfundet sig. Som Konen allerede havde meddelt mig, talte han kun Tysk og helst Plattysk; med mig blev han dog nødt til at tale Højtysk. At Kroværten her kunde klare sig uden at lære Dansk, er ganske betegnende, længere mod Nord, f. Eks. i Burkal, vilde dette sikkert ikke have kunnet finde Sted. Jeg ønskede imidlertid at høre en Udtalelse om de sproglige Forhold ogsaa fra Menigmands Side. Kromanden viste mig hen til en ældre Partikulier der i Nærheden, det var en Mand, der havde Tiden til sin Raadighed. Jeg kom hen til et lille nydeligt Hus, det var omgivet af et Stakitværk, der var malet sort og hvidt. Farverne er rene nok, tænkte jeg. Jeg træder ind i den renlige med Fliser belagte Forstue. Jeg bliver modtagen af en Mand i Skjortearmer, han ryger paa en lang Pibe

og strutter af Velvære. Udseendet er godmodigt. Naa, jeg vilde hen at have en Passiar, ja det kunde nok gaa, og jeg bliver fort ind i Stuen. Her hang paa Væggen et Billede af Bismarck med Familie. Det er dog ikke altid, at den ydre Farve er et fuldstændigt Udtryk for det indre, det erfarede jeg her, Manden var dansk i Grunden: det var da egentlig ogsaa det naturligste, da han havde faaet sin Skolegang i den danske Tid, men Omkvædet paa hans Danskhed var dette: „Hvad kan det nytte?“ Det var ganske vist beklageligt, at de danske Søndage var afskaffede, men „hva, ja, saa'en gær et jo“. Om da nu ogsaa alle havde den fulde Forstaaelse af den tyske Prædiken, „nej, ok nej, hva hær di, men de (= det, altsaa upersonligt) skal jo vær' tysk, aa de er jo di ung', der er saa sær grow tysk, de blywer jo indpræntet ollere' fra æ Skuller.“ Præsten havde udtalt sig om, at „Flensborg Avis“ blev meget lidt læst, Manden her havde en anden Mening, han mente, det var det Blad der i Byen, der blev mest læst, han selv holdt det sammen med flere andre, det var særligt den til Bladet medfølgende Søndagslæsning, han var glad ved. I denne Mand havde man altsaa et Udtryk for Danskheden i Ladelund, i Sandhed: mat og falmende, naar man saaledes maatte lede efter den bag præjsiske Farver og Billeder. Jeg gik tilbage til Kroen og spiste min Aftensmad. Jeg havde nu faaet en medlogerende, en tysk Handelsrejsende, der i Modsætning til Værten kunde Dansk, om end noget gebrokkent. Jeg havde et Rejsekort over Danmark, Slesvigs Land var ogsaa derpaa. Handelsmanden fæstede sine Øjne paa denne

Landsdel. „Sønderjylland“, smidskede han drilsk. „Høm!“ brummede Værten foragteligt, som vilde han sige: „Lad os bare ikke komme ind paa det Tema!“

Det forekom mig den lune Sommeraften noget kvalmt i den lave Krostue, og jeg spadserede op paa Bakkerne Nord for Byen; ovre i Nordvest gik Solen skyfri ned, lige mod Vest laa Karlum, Juristen og Historikeren Andreas Høyers Fødeby, han der i sin Tid udtalte sig om det danske Angelbomaal, at det var „godt gammel Dansk“, medens de tyske Præster søgte at vise, hvor forskelligt det var fra „das rechte seeländische Dänisch“ („det rigtige sjællandske Dansk“), ja Biskoppen kaldte det endogsaa „eine verworrene dänische Sprache“ („et forvirret dansk Sprog“). To Vejermøller udgjorde Byens Forposter. Langt mod Syd lævede sig et Bakkedrag, det var ovre ved Læk.

Den næste Morgen mødtes jeg med mine Venner, den tyske Handelsmand og Kroværten, ved Kaffebordet. Handelsmanden havde svært Blod paa Tanden, han havde den største Lyst til at slagte det hele Danskerparti, men særlig dets Førere var ham en Torn i Øjet, det var egentlig dem, der var Skyld i hele Oppositionen. Jeg indvendte, at Førerne ikke kunde betragtes som noget isoleret, men at man maatte forudsætte en Folkestemning, der bar dem oppe, det saa man i 1ste Kreds, hvor Jessen var valgt til Rigsdagsmand. „Ja, det er en køn Rigsdagsmand“, indvendte han haanligt, nej Danskerne havde alt for mange Rettigheder, der blev i Kirkerne taget alt for meget Hensyn til deres Sprog, det var kun i Tyskland, noget saadant kunde gaa, i et hvilket som helst andet Land

vilde man gøre anderledes kort Proces. Værten og en Bondemand fra Læk indtog en mere passiv Holdning; Værten kunde jo overhovedet kun være med, naar Samtalen svingede over i Tysk, Bondemanden kunde vel nok noget Dansk, men naar han talte det, lød det, som om han havde en Kartoffel i Munden. I det hele og store var de enige med deres dygtige Talsmand, den Handelsrejsende. Jeg mente, det var bedst at holde op med Disputen, det var ikke værd at sidde og kævles til ingen Nytte, følgelig gik vi ind paa mere neutrale Omraader. Jeg kunde dog ikke blive fri for endnu en Gang at høre af Værtinden, hvorledes der stadig blev talt mere og mere Tysk der i Byen i Sammenligning med tidligere Tider.

Jeg begav mig derefter paa Vej til Medelby; men inden jeg forlod Ladelund, skulde jeg dog endnu en Gang ind at hilse paa Partikulieren, min Bekendt fra den foregaaende Dag. Han havde heller ikke noget imod at faa en Passiar med mig. Der var, fortalte han, nok nogle dansksindede der i Byen, vel særlig gamle danske Soldater, men man stemte ikke ved Rigsdagsvalgene paa den danske Kandidat, fordi man saa udsatte sig for Ubehageligheder. „En kan jo næsten it (altsaa: stemme), for en vær jo saa udkældt“. Ja, det var kedeligt, som det gik i „64“, „de sku' ha væt lavet aa en hel annen Maad“. Han havde selv den 18de April mistet en Del Slægtninge, der var faldne for Prøjsernes Kugler; den 18de April var en slem Dag, mente han. Endnu saa jeg hans danske Salmebog og Prædikenbog samt „Traps Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig“, det var hele hans danske Bibliotek. Jeg fortsatte

min Vej. Medelby ligger ca. 1½ Mil Sydøst for Ladelund. Vejen fra Ladelund til Medelby frembyder ikke mange Afvekslinger, det er den magre Midtlandsnatur, men Øjet rækker milelangt. Udsigten mod Nord, der til en Begyndelse havde været lukket, aabner sig atter, der ovre skimter man de hvide Kirker i Burkal og Bylderup. Bramsted, den østligste By i Ladelund, skulde efter Pastorens Udtalelse være mere tysktalende end Kirkebyen; det gør den dog ikke Indtryk af, jeg hørte kun Dansk, og det blev sagt mig, at man bedre forstod Egnens Dialekt end Højtysk (saa ganske rime- ligt!). Jeg passerer en Dalsænkning, gennemskaaren af en lille Aa, derefter hæver Terrænet sig op mod Medelby Kirke, der, som forhen berørt, ligger temmelig højt. Vest for Medelby ligger en Kro, Flagstangen viser, at Værten i hvert Fald ikke er dansksindet. Jeg gaar ind og drikker et Glas Øl. Værten, en yngre Mand, gør et meget ædrueligt Indtryk. Jeg fortalte om mit Logi i Ladelund; ja Manden der er en Tysker, bemærkede han. Det er ganske interessant at lægge Mærke til, hvor længe man endnu taler om Tyskere, naar det gælder indvandrede længere Syd fra, thi det er ikke nogen national og politisk, men en ubevidst etnografisk Modsætning, der gør sig gældende. Ogsaa i Medelby aflagde jeg Præsten en Visit. Han var en yngre Mand, der ikke kunde give nogen særlig Besked om de sproglige Forhold. Han havde ikke været der saa længe. Overhovedet var det ikke saadanne Forhold, der optog hans Interesse, thi hans Gerning her var „nur das Evangelium auszubreiten“ (han kunde ikke det mindste Dansk). Saa meget kunde han i hvert

Fald meddele, at det tyske Kirkesprog ikke lagde den aller mindste Hindring i Vejen for Forstaaelsen (i Medelby er det gaaet paa samme Maade som i Ladelund, for den sidste Embedsbesættelse blev der prædikeret Dansk den første Søndag i hver Maaned), en dansk-sindet Mand var en af de ivrigste Kirkegængere. Han havde kun haft eet Tilfælde, hvor man havde kunnet formode, Sproget vilde have lagt Hindringer i Vejen; det var en gammel Kone, der vilde berettes, men hun var kommen længere Nord fra. Han havde da spurgt Sønnen, om denne ikke hellere maatte hente Præsten fra det nordlige Nabosogn, hvor Kirkesproget hovedsagentlig er dansk; nej, hans Moder vilde helst have sin egen Præst. Han havde da talt langsomt og tydeligt, og hun havde forstaaet det. Iøvrigt var det særegent baade for Præsten her og ham i Ladelund, at de fremsatte den afgjorte Paastand, at der før 1848 aldrig var prædikeret Dansk i disse Sogne. De nordlige Byer i Kærherred skulde nemlig i sin Tid have blandet Kirkesprog, og der skulde efter Forordningerne i hvert Tilfælde en Gang imellem prædikes Dansk. At det ogsaa er sket, ved man, og Pastor Lars Fabricius, der var Præst i Medelby i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede, prædikede her udelukkende Dansk under hele sin Embedsførelse. Rigtig nok blev det temmelig vilkaarligt overholdt, thi en senere Præst op imod 1848 prædikede udelukkende Tysk. Præsten vidste nok, der var nogle i Sognet, der ved Rigsdagsvalgene stemte paa den danske Kandidat, men det var dog saa som saa hermed. Han havde selv spurgt en af disse, hvorfor han egentlig

stemte saaledes. Jo, han kunde ikke være andet bekendt, da han gratis fik „Flensborg Avis“. Præsten indrømmede, at det danske Sprog var overvejende i Medelby, og at Mindretallet talte Tysk til Børnene. men i hvor mange Tilfælde dette fandt Sted, vidste han ikke; Højtysk var da det mest brugelige. Jeg vil her anføre et Par trykte Kilder. Paa Sprogkortet af 1892 i H. P. Hanssen - Nørremøllers „Sønderjylland“, Tillæg til „Danmark, Land og Folk“, sættes Medelby (Kirkebyen) til 88 pCt. danskstalende, Ladelund til 96 pCt., altsaa en Forskel af 8 pCt.; paa Adlers tyske Sprogkort af 1891 med det tyske Sprog som Udgangspunkt sættes Ladelund fra 0—10 pCt. tysktalende, Medelby fra 10—25 pCt. Dette viser altsaa, at Tysk som Talesprog er mere udbredt i Medelby end i Ladelund; det vil atter sige, at Kendskaben til det tyske Sprog hos den indfødte Befolkning er større, da Forholdet ikke hidrører fra en Indvandring. Det første Led i den omtalte Fortyskningsproces er videre fremskreden, og i flere Familier er det andet Led i Processen begyndt. Nabsognet mod Syd er Valsbøl, og her tales udelukkende Tysk til Børnene, vel at mærke Plattysk; i Medelby forstaar sikkert de fleste dette Sprog, selv om de ikke taler det. Valsbøl danner „die Scheidegrenze“ („Skillelinien“), som Medelby Præsten udtrykte sig, men af det ovenfor udviklede ser man, at det maaske kun er et Tidsspørgsmaal, naar den 2den Del af Processen begynder over hele Linien, ogsaa i Medelby. Jeg besøgte en gammel 81aarig Aftægtsmand, han sad og læste i en tysk Avis, thi han var „tysk lært“ o: havde faaet sin Skolegang før 1848

og mente derfor, at han ikke kunde læse Dansk. Imidlertid havde han ligget Soldat i Fredericia, og Hjertebunden var dansk. Det var dog egentlig paa Jylland, han havde kastet sin Kærlighed, det var jo ogsaa den Del af Danmark, han havde lært at kende. De bedste Dage af sin Soldatertid havde han haft, naar han fra Fredericia blev sendt op til Viborg og holdt Vagt ved „Spindehuset“ (det tidligere Tugthus), det var en Stadsbygning „saa møj et firtig Hus“. Det imponerede ham overordentlig, naar han saa, hvorledes Jylland var kommen med siden den Tid. „Saa møj Smør aa fedt Kvæg der kom fra Jylland“; „nær en nu si'r i Flensborre, hvor møj der kommer fra Jylland, aa fedt er et olt, ja, en sku vunner öwer et, saa møj der ka kom' ud a de lille Land.“ Han boede i sit Fødesogn og kendte mange af de foregaaende Præster. Jeg indrømmede ham, at de nuværende gjorde et særdeles forekommende, men ogsaa temmelig tysk Indtryk. „Ja, de skal di vel vær“ svarede han med et lunt Øjekast. Han fulgte med ud i Døren. „Hils gammel Jylland“, sagde han, der var ligesom noget bevæget i hans Stemme. Jo, jeg skulde tænke paa ham og hilse fra en gammel dansk Soldat.

Fra Kroen, der laa midt i Byen, gik der Dagvogn til Valsbøl; jeg besluttede at tage med den endnu samme Eftermiddag. Kroen i Mødelby er en ny, tidssvarende Bygning. Hvad jeg fortærede, var godt og billigt. Værten, en ung, flink, „geläufig“ Mand, nedstammede fra en Broder til en af vore bekendte danske Digtere, hvorfor han ogsaa sagde: „Ja, vi (han og hans Familie) skull' jo egentlig vær' dansk“,

han var det altsaa ikke. Kromændene er ofte gode Diplomater. Samtidig med at være Kromand var han ogsaa Postmester. Imidlertid kørte jeg af Sted med Dagvognen. Af Passagerer var der foruden mig ogsaa 3 Smaadrenge; de talte Tysk indbyrdes, men da jeg henvendte mig til den ældste, der var 11 Aar, indrømmede han, at han kunde Dansk; her havde jeg altsaa Medlemmer af en Familie fra Medelby, hvor Forældrene talte Tysk til Bornene. Fra Medelby skraaner Landskabet jævnt mod Syd og bliver efterhaanden temmelig fladt, Vejen fører gennem Østerby, der endnu hører til Medelby Sogn. Luften var klar, og de vide, maleriske Udsigter kom til deres fulde Ret. Det blev mere almindeligt med levende Hegn, hist og her saa man et kratbevokset Parti. Nu er det helt ovre med de firkantede Bøndergaarde, Grundtypen er een enkelt Længe fra Øst til Vest; det maa bemærkes, at det er temmelig sjældent med store Gaarde i disse Egne. Jeg befinder mig allerede i Valsbøl. Skønt denne By, der ligger henimod et Par Mil lige Vest for Flensborg, som ovenfor meddelt er langt mere tysktalende end Medelby, afgives dog her ved Rigsdagsvalgene et forholdsvis betydeligt Antal danske Stemmer. Jeg besøgte en ung Gaardmand, der havde været paa dansk Landbrugsskole. Han var kærnedansk. Paa Væggen hang et Billede af Frederik d. 7de. Der var Sorg i Huset, thi Faderen, en af de danske Ledere der i Byen, var pludselig død for et Par Dage siden. Den sørgende Enke viste mig den tilslaaede Kiste, der var opstillet i det samme Værelse, hvor Byens danske Bibliotek havde sin Plads. Paa Laaget

var der lagt en smuk Palmegren; der laa en Kæmpe, falden paa sin Post, en af dem, der uden at spørge om Sejer eller Nederlag var med i den sydligste Forpostkæde til Værn for det danske Folkeliv. Den unge Mand bekræftede, at der i Valsbøl sikkert uden Undtagelse taltes Plattysk til Børnene, men endnu da han gik i Skole, var der enkelte dansktalende Børn. Børnene lærte dog altid temmelig tidlig Dansk og brugte det meget hyppigt efter Konfirmationsalderen. Her er man altsaa naaet til det 2det Led i den sproglige Fortrykningsproces, om det i hvert Tilfælde foreløbig vil blive staaende herved, skal Tiden vise. Ogsaa i Valsbøl bruger man Betegnelsen „Tyskere“ om Folk længere Syd fra.

Endnu samme Dags Aften tog jeg med Dagvogn til Store Vi, der ligger ca. 1½ Mil Syd for Valsbøl. Rejseselskabet var forholdsvis talrigt, saa Kusken i Valsbøl maatte ombytte sin egentlige Vogn, hvor Fragtmagasinet optog den største Plads, med en Char-à-banc, og dog sad vi som Sild i en Tønde, hvilket gav Anledning til en Del Vittigheder. En ældre Herre med et urbant Udseende foreslog saaledes paa Plattysk et Par Smaadrenge at sætte sig paa Hestene. Blandt Selskabet fandtes et ældre Ægtepar længere Nord fra, de talte kun Dansk, de øvrige talte mest Plattysk. Kusken, en midaldrende Mand, var i det ypperligste Humør og slog om sig baade med Dansk og Plattysk. Vi befandt os paa den mest udprægede Slette, det var magre Marker og Hedestrimler med Kæmpehøje; det var altsaa den Egn, Pastor Feilberg skildrer i sin Bog „Fra Heden“. Vi kørte gennem

Meden (i Folkedialekten Mejn), der hører til Valsbøl Sogn. Man mindes den gamle Fortælling, hvorledes i gamle Dage, da der ingen Klokke var paa Kirken i Valsbøl, Degnen gik igennem Byen for Gudstjenesten og kaldte Folk sammen, idet han raabte: „Kommer no I Valsbøl Mind! di Mejn Mind er kommen, saa nær som æ Skræjjer fraa Skeggevej, men ham hær æ int fornommen!“ Ovre mod Øst ser man Hanved Skov og det ranke Kirketaarn. Vi kommer til en lille Klat Huse paa den bare Mark, dette er Lille Vi. „Die Vorstadt zu Grossen Wie“ („Forstaden til Store Vi“) udbryder den omtalte vittige Herre. Nu bøjer Vejen af mod Sydøst ned mod Store Vi, her bliver Egnen mere livlig med mange levende Hegn og ovre mod Sydvest ligger Lindved Skov.

I Store Vi eller rettere Vi Kro (ved Husum-Flensborg Chausseen) opholdt jeg mig en 3 Dage, og i Kroværtten, der egentlig var længere Nord fra, traf jeg en Mand med nogen Forstaaelse af Forholdet mellem Dansk og Tysk. Her befandt jeg mig altsaa i det gamle Viherred, der efter sin Benævnelse maa have haft sin Tingplads her i Nærheden. At Befolkningen her er af gammel nordisk Oprindelse, viser allerede Bynavnet, der som bekendt betyder Helligdom, og som er det samme, vi finder i Navne som „Viborg“ og „Vium“, dog er man nu kommen saa langt mod Syd, at Retsproget sikkert har været tysk lige siden de holstenske Grevers Tid, og om der nogensinde her fra Reformationens Indførelse til 1848 har lydt en dansk Prædiken, vil være vanskeligt at eftervise. Sognet hørte jo under den nærliggende Lindved Gaard, der ejedes

af den holstenske Adelsfamilie Rantzau. At Kirke- og Skolesproget har været udelukkende tysk siden 1864, behøver næppe at bemærkes. I Virkeligheden har det danske Modersmaal dog holdt sig her med en Sejghed, der er særegen for den konservative jydsk Befolkning. At der gennem Adam Struensees Visitations-Beretninger for Vi Herred og langt længere frem i Tiden lyder Klager over Ungdommens mangelfulde Oplysning, fordi Folkesproget var et og Kirkesproget et andet, behøver ikke at fremføres; det er noget, der gælder for hele Mellemslesvig. Derimod maa man lægge Mærke til, at medens Fortyskningsprocessen gik for sig med rivende Fart i Angel (ogsaa i de Egne, der ligger paa den tilsvarende Bredegrad) fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, til den næsten fuldbyrdedes ved Aarhundredets Midte, holdt det jydsk Tungemaal sig urokkelig fast i disse Egne, om end Kendskaben til det Plattyske efterhaanden forøgedes ved det nære Naboskab med Angel. Lige indtil 1864 var det kun undtagelsesvis, der i nogen Familie taltes Tysk til Børnene. Efter 1864 blev Forholdet imidlertid anderledes; Kendskaben til Plattysk var som sagt til Stede, og dansk Sindelag fandtes kun hos Mindretallet; nu talte man tysk til Børnene, da der alligevel ikke lærtes andet i Skolen, thi vel er der Forskel mellem Højtysk og Plattysk, men den er dog langt fra saa stor som Forskellen mellem det jydsk Almuesmaal og Højtysk. En dansksindet Gaardmand fortalte mig, at der vel var enkelte Familier, der søgte at holde igen og bevare det danske Hussprog, men man var dog ikke vedblevet dermed. Skal man gøre Rede for Fortysk-

ningens nuværende Standpunkt i St. Vi, maa man sige, at Processens 3die Del er indledet, de ældre taler meget Dansk, men de yngre fastholder gennemgaaende Plattysken indbyrdes. Jeg hørte den Udtalelse, at det var, ligesom Ungdommen ikke rigtig gav Agt paa det danske. Systemet kan dog ikke fuldt ud anvendes paa Virkeligheden. Der findes endnu i St. Vi enkelte dansksindede Familier, og hos saadanne er Vedhængen ved det oprindelige Modersmaal naturligvis stærkere. Dernæst er grundigt Kendskab til Plattysk maaske ogsaa en Hindring. Er det da muligt, at man endnu ikke rigtig kender det Sprog, der dog allerede tales i saa vidt et Omfang? Jeg har paalidelige Hjemmelsmænd herfor. Jeg hørte fortælle fra flere Sider, at det ikke var længe siden, der levede Folk, der ikke kunde Plattysk, ja, der levede maaske endnu saadanne, og den omtalte dansksindede Gaardmand sagde: „De er now' rawgal Tysk, vi tal' her“; han lagde ofte Mærke til hele danske Sætninger i en tysk Samtale, man satte kun lidt tysk Sving derpaa. Han havde f. Eks. hørt et Udtryk som: „In æ Bydam“, sæt blot det danske „i“ for „in“, og det lyder: „I æ Bydam“: om dette er Dansk eller Tysk kan man selv bedømme. Hvor fast man holdt ved det danske Sprog, havde selv Præsten, en særdeles velvillig og forekommende Mand, iagttaget, og man maa lægge Mærke til, at man i Præstens Nærværelse sjældent lader det danske komme frem. Ved et Møde i Kroen, hvor Præsten var til Stede, havde alle Mændene siddet og talt Dansk. Han spurgte om Grunden. „Aus alter Gewohnheit“ („af gammel Sædvane“), lød Svaret. Ligeledes havde

han lagt Mærke til, at de Kirkeældste gerne brugte de danske Talbenævnelser. Han spurgte en af dem, hvorledes det kunde være. „Ich kann nicht anders, Herr Pastor!“ („jeg kan ikke anderledes, Hr. Pastor!“) svarede han. Man kunde ogsaa opleve en sælsom Sprogforvirring, fortalte Præsten mig. En gammel Gendarm fra den danske Tid havde bragt det til, at han hverken kunde Dansk, Højtysk eller Plattysk. Sad man i Kroen, var det næsten altid Plattysk, man hørte, dog kunde Samtalen ofte svinge over i Dansk, rigtignok sjældent for de unges Vedkommende, men henvendte man sig til dem paa dette Sprog, svarede de i Reglen i deres danske Dialekt. I St. Vi varer det naturligvis længere end i Valsbøl, inden man faar lært at tale Dansk, 18—20 Aars Alderen blev opgivet for mig som den seneste Grænse.

I St. Vi var Pastor Feilberg Præst lige før 1864 og et Stykke ind i dette Aar. Det var interessant at høre gamle Folk udtale sig baade om ham og den danske Tid; det var ganske almindeligt, at man ikke kunde lide hans Bog „Fra Heden“, vel sagtens fordi man ikke holdt af at have sig selv offentlig fremstillet, men maaske ogsaa, fordi man ikke havde noget selvstændigt Kendskab til dette Værk og derfor havde dannet sig en Mening derom paa anden Haand. Kromanden og jeg besøgte en gammel rask og rørig Haandværker, der udmærket huskede Pastor Feilberg. Ja, F. var jo ellers en flink og godgørende Mand, men det med hans Bog var noget mærkeligt noget, det „var da saa møj now' vonnerle nowet“, hvad der stod deri, han kunde slet ikke forstaa, at F.

kunde skrive sligt, for „han kun' jo ejsen nok prærek“. Feilberg forrettede gerne de kirkelige Handlinger paa Dansk. naar man ikke udtrykkelig bad om at faa det udført paa Tysk. Det var vedkommende Mand bleven narret med; han var nemlig bleven viet af Pastor Feilberg, men havde glemt at forlange, at Brudetalen skulde holdes paa Tysk (han havde nemlig kun lært Tysk i Skolen), følgelig blev den holdt paa Dansk, og han havde ondt ved at forstaa det. De tyske Gudstjenester var iøvrigt, mente han, den Gang bedst besøgt, det var særlig Ungdommen, der overværede de danske. I denne Mand havde man altsaa et Produkt af de Aarhundreder gamle Misbrug i Mellemslesvig, thi skønt Modersmaalet var dansk, vænnede man sig efterhaanden til at betragte Tysken som det eneste berettigede i Kirken og Skolen, som den fine Søndagsdragt, medens Almuesmaalet kun blev betragtet som den grove og dagligdags Arbejdskofte. Da man saa endelig vilde vende tilbage til det naturlige og bringe Kirkens og Skolens Sprog i Samklang med Hjemmets, var det for silde, det blev hos de fleste betragtet som en Voldshandling og blodig Uret. Han mindedes særlig en Lærer, der havde været meget nidkær i Fordanskningsarbejdet og derfor var ilde lidt af Befolkningen, men af Regeringen var han favoriseret og kunde næsten sætte alt igennem, „saa møj en slow Døwl var et, men æ ved it, de var li'som han had now' Aahnunger (Anelser) i æ Kopf (Hovedet), han tow aa rejst' a innen æ Krig“. Det maa bemærkes, at disse Udtalelser blev fremførte uden den mindste Bitterhed, men med det største Humør og en vis Sans for det

humoristiske. Feilberg derimod blev, og Manden kunde huske, hvorledes Ungdommen ved den Tid, da det begyndte at ulme, om Aftenerne gik forbi Præstens Vinduer og sang: „O, Fejlberg, o, Fejlberg, nun ist es bald vorbei!“ Han var en af dem, der fortalte, at i hans Ungdom kunde ældre Folk ikke Plattysk, og at det ikke var saa længe siden, der havde levet enkelte, der ikke kunde det. Ogsaa her bestod den ubevidste Modsætning mellem „Tyskere“ og Egnens indfødte Befolkning. Handelsfolk fra hinsides Elben kaldtes Tyskere. Iøvrigt talte han gerne med mig, og jeg maatte nok hilse Pastor Feilberg, hvis jeg traf ham, personlig havde han intet imod ham.

Jeg skal fremføre et endnu ældre Vidne, en Mand paa 85 Aar, og naar jeg tænker paa ham og paa flere andre Repræsentanter for den ældre Tid, maa jeg indrømme, at Pastor Feilberg virkelig har skildret den da levende Befolkning med psykologisk Finhed og Nøjagtighed. Det har været og er vel endnu en gæstfri og umiddelbar Befolkning, der ogsaa forstaar at danne sig sin selvstændige Mening og filosofere paa egen Vis, en Befolkning med Sans for det overlevere-rede og vel ogsaa tidligere med Hang til Overtro.

Det var en Eftermiddag, Vestenvinden jog nogle kolde Regnbyger ind over Landskabet. Det lille Hus laa lidt udenfor Byen, her fandtes intet levende Hegn, men Hedepletter og sandede Marker, her passede Betegnelsen „fra Heden“ ganske bogstaveligt. Kroværten var med mig; han var ganske udmærket til at indlede en Samtale og begynde paa den rette Maade saaledes, at det hele faldt saa ganske naturligt. Vi traadte ind,

og den gamle Mand, der endnu var rask og rørig, rejste sig ærbødigst op. Han bar en Kasket paa Hovedet. Ja, det var da en fremmed fra København, der var lidt ude for at se sig om og gerne vilde have lidt at vide fra svundne Tider. Jeg maa bemærke, at Kroværten altid (stik imod det virkelige Forhold) præsenterede mig som Københavner, han mente vel, det skulde gøre særlig Indtryk, og det forfejlede i hvert Tilfælde ikke her sin Virkning. København maa have staaet for den gamle som noget ganske fint og stort, thi da han hørte det, tog han Kasketten af og lagde den paa Bordet. Denne Ærbødighed skyldtes dog, som vi snart skal se, ikke danske Sympatier. Det blev budt os at tage Sæde, og Manden, der var lidt tunghør, satte sig i min Nærhed. Imidlertid maatte vi paa ægte vestjysk Maner drikke en Kaffepunsch, og Tobakskassen blev stillet frem. Den noget yngre Ægtehalvdal stod henne i Køkkendøren og gav af og til sit Besyv med. Tiltrods for al den Forekommenhed traf vi her en Mand, der paa Forhaand var indtaget mod alt, hvad der mindede om den danske Tid, og man maa derfor heller ikke undres over, at han ikke levnedede Pastor Feilberg Spor af Retfærdighed. Som Prædikant var Feilberg kun „mæssig“; „han støj gjern' aa fortaal' now' Geschichter, aa æ Udtal' vil' heller it ret flask“, (altsaa med Hensyn til den tyske Prædiken), men hans Bog var dog det værste; „de var jo baar saa'n now' sær' tumpe Geschichter, de var mærkle, de ku gaa“ (∴ at Bogen kunde faa Lov til at udkomme). Naar jeg imidlertid kom ind paa de i Bogen omtalte Folkeskikke, maatte han indrømme, at det

passede godt nok fra Ende til anden. En Del af disse Skikke som den med de kaade Barselkvinder¹⁾ var vel nu gaaet af Mode, men noget havde holdt sig. Det var Skik endnu, at en tilflyttet Mand maatte gøre et Gilde for sine nye Bysbørn; unddrog han sig dette, var han udsat for slemme Ubehageligheder. Krovæerten fortalte, at en tilflyttet Mand ovre i Sillerup (sydvestligst i Sognet) havde prøvet paa at unddrage sig denne Pligt, man havde da et andet Sted i den nævnte By foranstaltet et stort Gilde med Forridere o. s. v. og i det hele gjort det saa iøjnefaldende som vel muligt, for at man rigtig kunde se, hvor stor Forseelsen var, og det var blevet „den ny Mand“ saa ubehageligt, at han havde forladt Byen. Sillerup havde i det hele taget været noget tilbage i Tiden; „der har været en grow' Slägeri“ (Slagsmaal), fortalte den gamle, og fremmede kunde resikere Overlast; hermed var det nu efter Kroværtens Udsagn omvendt, og hvordan det ellers gik, skulde man i hvert Tilfælde nok passe paa, at den fremmede ikke blev fornærmet. Samtalen drejede ind paa gamle Tider i Almindelighed og den store kulturelle Forskel mellem før og nu. Han kunde huske, da Herskabshuset paa Lindved endnu stod; det var en to

¹⁾ Hermed sigtes til det af Pastor Feilberg omtalte „Kvindbassel“. Naar en Kvinde vel havde overstaaet en Barnefødsel, inviterede hun 8 Dage efter de Koner, der havde vist deres Deltagelse. Ved denne Løjlighed blev ikke blot drukket Kaffe, men ogsaa akskillige Glas Brændevin paa Venners og Paarørendes Sundhed. Stemningen blev efterhaanden lystig; paa Hjemvejen gik man gennem Byen i samlet Flok, mødte man en Mand, kunde man rive Hatten af ham, tvinge ham til at danse en Polsk med Jordmoderen o. l.

Etages Bygning med tre Skorstene. En Gang var han ved at samle Sten paa Marken, Forpagteren fra Lindvedgaard var da kommen forbi og havde sagt: „Den Tid kan komme, da man ogsaa faar Brug for dem“ (Citatet blev anført paa Plattysk). Det ansaa den gamle for en Slags Profeti, der var gaaet i Opfyldelse med de gode, stenlagte Landeveje. „Kirkbjerg“ (en Høj der i Sognet) havde faaet sit Navn paa følgende Maade. Man skulde bygge en Kirke, men var ikke paa det rene med, hvor den skulde ligge, man enedes da om følgende Løsning af Spørgsmaalet. Man drev om Aftenen et Par Stude ud; hvor de laa om Morgenens, vilde man bygge Kirken, og det var paa „Kirkbjerg“. Han havde i sin Ungdom tjent paa Satrupholm i Angel; herfra mindedes han følgende Sagn; Fruen var skinsyg paa en af sine Tjenestepiger, hun tog da og bandt hende til den ophedede Kakkellovn og gik sin Vej. Da hun senere kom tilbage, klaprede Tænderne paa det brændte Lig, Fruen udbød da: „Was S . . . ! klirrest du noch“ („Hvad S . . . ! klirrer du endnu“), og gav det et kraftigt Slag paa Hovedet, men da var det bare Aske. Fortællingen blev fremført, da han var kommen ind paa det Emne, hvor vilkaarligt „de store“ i tidligere Tider kunde handle med deres undergivne. 1806 var Præstegaarden i St. Vi brændt, ved den Lejlighed omkom Pastor Johannsen i Luerne. Da Gaarden stod i Brand, vilde han ind og hente noget, fortalte den gamle, men kunde saa ikke komme ud. Man havde hørt ham udbryde: „Gott sei mir Sünder gnädig!“ („Gud vær mig Synder naadig!“). Han kunde huske, da han sidste Gang var

ude at køre med Pastor Feilberg paa Embeds Vegne; det var ved en Begravelse ovre i Sillerup; den Gang var Krigens Udfald allerede bestemt, og Feilberg havde udtalt sig om, at det var kedeligt, han nu skulde af Sted. Kuskens spurgte, om han ikke nok kunde faa Lov til at blive. „Jeg kan ikke anta' jeres Tro“, svarede Pastor Feilberg. Kroværtens lille Datter var med paa Besøget; henvendte man sig til hende, var det naturligt paa Plattysk, ligesom det ogsaa var Tilfældet, naar man citerede, hvad andre, der benyttede sig af dette Sprog, havde sagt. Efter saaledes at have faaet en hyggelig Samtale brød Kroværten og jeg op, den gamle takkede for Besøget, og begge Ægtefællerne fulgte med ud til Husenden. En større Forekommenhed kunde man ikke forlange.

Jeg nævnedes Sillerup som den sydvestligste By i det udstrakte Vi Sogn. Skønt sin sydlige Beliggenhed er det dog den af Sognets Byer, hvor det danske Sprog har holdt sig bedst. Grunden er sikkert dens Afsidshed og saa det, at man særlig i en saa tæt samlet By, hvor det hele ligesom udgør et Familieskab, har besværligst ved at bryde med gammel Sæd og Vane. Byen ligger ret højt, og fra dens vestlige Ende ser man lidt ovre i Vest og Sydvest Vejrmøllerne i Goldebæk og Hjoldelund. Til Sillerup hører ogsaa „Sjælland“ (Seeland), nogle Hedehuse et Par Kilometer mod Syd, og atter Syd herfor breder sig en Mosestrækning („Kongemosen“). Da jeg den følgende Eftermiddag (efter Besøget hos den gamle Mand i St. Vi) Øst fra spadserede ind i Sillerup, hørte jeg en Flok Folk, der stod paa Vejen, tale Dansk ind-

byrdes. At Kroværten, en indvandret Dansker, talte Dansk er ikke at undres over. Ogsaa Krokonen (fra Læk) talte Dansk, hvilket ligeledes til Forskel fra Kroen i St. Vi udelukkende taltes af Folk, der sad i Skænkestuen. Jeg besøgte en gammel Gaardmand og hans Søster; om disse, der med Interesse mindedes Pastor Feilberg, maa bemærkes, at de talte det danske Sprog saa rent som enhver af Kongerigets Bønder, og at selv Ord af det danske Skriftsprog udenfor det almindelige Talesprog ikke voldte dem den mindste Besværighed. Plattysk kunde de dog. En midaldrende Kvinde havde et Billede af den korsfæstede med nogle danske Vers under hængende paa Væggen; det havde tilhørt hendes Moder eller Bedstemoder, der var kommen fra Bov Sogn. Danske Bøger traf jeg ellers ikke, men det Liv, den Hurtighed og Farverigdom, hvormed man udtrykte sig, viste, at det endnu vil vare en rum Tid, før det danske Bygdemaal her bliver sat i Skammekrogen. Jeg kom til den Erfaring, at Folk fra 40 Aar og derover indbyrdes fastholdt det danske Sprog, hvilket hænger sammen med, at man ogsaa her først efter 1864 havde begyndt med at tale Tysk til Børnene.

Den næste Morgen spadserede jeg mod Syd i Retning af det ovenfor omtalte „Sjælland“. Det var allerede saa smaat begyndt at regne; da jeg naaede „Sjælland“, søgte jeg Ly i et af Hedehusene, idet jeg ventede, at Vejret maaske blev bedre. Det var en Tørvegraverfamilie, der boede her. Manden var mellem de 40 og 50, snaksom og meddelsom, men vilde ogsaa nok have at vide, hvorfra jeg var. Baade han og Konen kunde tale Egnens danske Dialekt. Forældrene havde talt

Dansk til dem i deres Barndom; Manden, der var født der i Sognet, havde i sin Skoletid lige faaet begyndt med den danske „A. B. C.“ men saa blev Undervisningen tysk. Om Foraaret kørte han med Tørv til Elmshorn og til Bredsted ved den vestslesvigske Marskbane. De havde en lille pæn Borneflok; det ældste Barn var i Konfirmationsalderen, og det yngste laa i Vuggen. Ogsaa her fandt jeg et Bevis paa Hedeboens Gæstfrihed, der viser sig, selv om Stuen er lille og Familien kun har fra Haanden og i Munden. Jeg bad nemlig om Kaffe og Smørrebrød, naturligvis i den Hensigt at betale det; lidt efter kom Konen med en bugnende Ladring Smørrebrød, belagt med Æg, og to Kopper Kaffe, en til mig og en til Manden, der maatte hjælpe mig med at faa Bugt med Maden. Da jeg var færdig, vilde jeg betale, men det var ikke Meningen. „Nej, de er inne Gastwirtschaft (Gæstgiversted)“, udbrod Tørvegraveren. Det eneste, man bad mig om, var, om jeg, naar jeg var færdig med min Rejse og var kommen hjem, vilde sende dem en „Andenken“ (en lille Erindring).

Jeg befinder mig nu ved Slutningen af min Fortælling. Paa det nævnte Sted (det sydlige af St. Vi Sogn) er man i Nærheden af det danske Sprogs Sydgrænse. Da jeg saaledes hin Regnvejrsdag med megen Besvær havde overskredet det omtalte Mose- drag Syd for Sillerup og „Sjælland“ og var kommen over i Jørl Sogn, mærkede jeg straks i sproglig Henseende en nævneværdig Forskel. Tiltalte jeg den yngre eller midaldrende Generation paa Dansk, rystede man i Reglen uforstaaende paa Hovedet. Spurgte jeg

saa paa Højtysk, om ingen her kunde Dansk, svarede man paa Plattysk, at der vel var nogle „olle Lüt“ (gamle Folk), der kunde det, at der i dette eller hint Hus boede nogle saadanne „olle Lüt“, eller at vedkommende Folks Forældre udmærket havde kunnet Dansk, men at de var døde for kortere eller længere Tid siden. Man befinder sig her paa Fortyskningens 4. og sidste Trin. Bøjer man derimod fra Jørl Sogn ind i den nordlige Del af Fjolde Sogn, bruges Dansken endnu delvis af den midaldrende og ældre Generation; her ude paa Vestkysten ind mod den frisiske Befolkning har det danske Sprog altsaa holdt sig længst mod Syd. Der er kun een By, jeg endnu vil omtale, det er Bondelum, sydøstligst i det meget udstrakte Fjolde Sogn; afsondret, som Byen ligger, har det danske Sprog trods den sydlige Beliggenhed holdt sig her med en mærkelig Sejghed og lige til de sidste Tider dannet en Slags Enklave Syd for den egentlige Sproggrænse. Man maa erindre, at man her befinder sig paa Linje med det sydligste Angel, og at det sydøstlige Nabsogn er Vester Treja, hvor Dansk allerede var døende for et halvt Aarhundrede siden, men baade mod Øst og Syd er Byen omgivet af Enge og Mosestrækninger, der hindrer Samkvemmet med Egnene hinsides, og Befolkningen er yderst konservativ. Krofolkene, der oprindeligt var tilflyttede og ikke kunde et Ord Dansk, fortalte mig, at Folk der fra Byen for en 20—30 Aar siden, naar de kom sammen i Kroen, indbyrdes talte udelukkende Dansk, saa Værten og Værtinden maatte sidde som stumme Tilskuere. Jeg talte selv med et Par midaldrende Mænd der i

Byen; de talte udmærket Dansk, jeg kunde endogsaa underholde mig med lidt yngre Folk paa dette Sprog, kun var det danske Ordforraad da noget mere begrænset og Udtrykkene mere enkelte. Befolkningens konservative Sindelag fandt ogsaa sit Udtryk i den velvillige Maade, hvorpaa man omtalte den sidste danske Præst der i Sognet. Jeg besøgte et ældre Ægtepar, Manden havde været med som dansk Soldat i 1864; med Troskab bevarede han et Fotografi fra Tiden, lige før han var bleven hjempermitteret; der stod han paa som en trofast Jens i sin danske Soldateruniform. Den sidste Gang, han havde talt med Sognets danske Præst, var netop i København, hvor Fotografiet var taget, inden han rejste hjem fra Kri-gen. Endnu talte jeg ude i Mosen med en Tørve-graver der fra Byen; han havde faaet en Del af sin Undervisning i den danske Tid og kom med den mærkelige Udtalelse: „Nej, de dansk' var møj letter aa faa i æ Kopf“, end det tyske.

Hermed vil jeg slutte min Fremstilling, det er kun nogle flygtige Billeder inde fra Mellemslesvigs Højde-ryg, men jeg haaber dog derigennem nogenlunde at have vist, hvorledes Sproggrænsen tager sig ud i Virkeligheden, idet jeg samtidig har berørt den folkelige Karakter, thi et Folks Sprog og Tænkemaade staar i nøje Forbindelse med hinanden. Sprogkort og statistiske Oplysninger kan være meget gode, men det er kun, naar man studerer Folkesproget i Sammenhæng med det virkelige Liv og med Fortidens Historie, at man faar det rigtige Begreb derom. Om Mellemslesvig i det hele gælder det, at det danske Sprog har holdt

sig; den nordvestlige Del af dette Omraade danner en Trekant med Flensborg som den nordøstlige, Tønder som den nordvestlige og det nordlige af Fjorde Sogn (paa Linje med det sydlige Angel) som den sydvestlige Vinkelspids. Denne Trekant kan atter tænkes halveret ved en Linje fra Flensborg til Læk; hvad der ligger Nord for denne Linje, befinder sig endnu paa det første Trin i den sproglige Fortykningsproces: Kendskabet til det plattyske Sprog er næppe endnu saa udbredt, at Forældrene kan tale det til Børnene; hvad der ligger Syd herfor, befinder sig paa det andet og tredje Trin: Plattysk tales til Børnene, der vel for en Del vender tilbage til det oprindelige Modersmaal, men dog overvejende indbyrdes fastholder det tyske. Før 1864 regnede man følgende Sogne i Mellem-slesvig for rent dansktalende: Udbjerg, Aventoft, S. Lygum, Humdrup, Braderup, Karlum, Ladelund, Medelby, Kliksbøl, Læk, Bov, Hanved, N. Haksted, St. Vi, Valsbøl, Vanderup, Hjoldelund og Fjorde. Af disse Sogne er nu vel kun de 8 første rent dansktalende, de øvrige har blandet Omgangssprog, idet Fjorde Kirkeby dog nærmest er rent tysktalende.
